

КОНЦЕПЦІЯ ДИСПЕРСІЇ (ДИФУЗІЇ) ВЛАДИ ЯК ІДЕЙНА ЗАСАДА ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ (ДИСКУРСИВНОЇ) ДЕМОКРАТІЇ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Шаркова І. М., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії права ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Загальноновизнаним, майже аксіоматичним у сучасному вітчизняному політико-правовому дискурсі є твердження про те, що поділ влади є такою політико-правовою доктриною, без якої демократія уявляється просто неможливою. При цьому вбачається: розподіл владних функцій здійснюється чітко за відповідними гілками влади, що усуває неоднозначність (*disambiguation*) владних повноважень органів влади та їхню безвідповідальність. Цілепокладання такого поділу полягає в запобіганні узурпації влади в одних руках, що забезпечується за наявності достатніх важелів механізму влади – стримувачів і противаг [1].

Саме таке розуміння поділу влади (лат. *trias politica*; англ. *balance of powers / balance of power / separation of powers / disambiguation*; фр. *séparation des pouvoirs*) традиційно просувається через посилання на авторитет англійського філософа Джона Локка (John Locke, 1632–1704) та французького правника і політичного мислителя Шарля-Луї де Монтеск'є (Charles-Louis de Secondat, Baron de La Brède et de Montesquieu; 1689–1755).

Однак сучасні реалії політико-правової дійсності та нові концепції держави і права свідчать про те, що існує нагальна проблема переосмислення такого підходу як дещо застарілого.

Передусім варто звернути увагу на те, що всі функції державної влади не можуть бути зведені лише до трьох: законодавчої, виконавчої, судової. Такі владні функції як: контрольна, правоохоронна, безпекова та інші неможливо звести до однієї з основних, оскільки вони певним чином пов'язані з усіма трьома. Постійне зростання множинності таких функцій супроводжується значним ускладненням механізму держави. Деякі органи влади та посадові особи просто не вписуються в концепцію «функціональної однозначності». Приміром Антимонопольний комітет України законодавчо наділений функціями практично усіх трьох гілок влади, а конституційний статус Президента України як глави держави визначає його почесне місце понад (чи поміж) всіма трьома гілками влади. Не дивно, що це провокує певні побоювання щодо можливої узурпації влади, яка не тягне за собою жодної відповідальності.

Для з'ясування ідейних витоків концепції жорсткого закріплення владних функцій за відповідними державними органами варто безпосередньо звернутися до першоджерел теорії поділу влади.

Несподіваним «відкриттям» виявляється те, що Джон Локк не вживав такої термінологічної триади. Принаймні у своїй праці «Два трактати про правління

ня» (англ. *Two Treatises of Government*) він нічого не згадує про владу судову. Так, у розділі XII йдеться про законодавчу (англ. *Legislative*), виконавчу (англ. *Executive*) та федеративну владу (англ. *Federative Power*) *Співдружності* (англ. *the Commonwealth*) [2, 167–169]. Причому під останнім видом влади він розумів насамперед державні органи, що реалізують функції безпеки та оборони, які з міркувань забезпечення єдиноначалля, принципово несумісного з демократією, мають бути певним чином відокремлені від «цивільної» складової механізму держави.

Триадний підхід у сучасному його розумінні вперше репрезентував Шарль-Луї де Монтеск'є. Так, у своєму трактаті «Про дух законів» (фр. *De l'esprit des lois*) він проголосив: «Поділ галузей права на законодавчу, виконавчу та судову влади є основним принципом представницьких демократій» (*La separation des pouvoirs legislatif, executif, judiciaire est un principe fondamental des democracies representatives*) [3].

При цьому відмічається, що більш правильним перекладом «pouvoirs» (букв. «влад») у словосполученні «separation des pouvoirs», яке відповідає змісту оригіналу тексту праці Монтеск'є «Про дух законів», варто вважати «галузі влади» [4, с. 184].

На тлі вивчення правових засад та практики організації влади в тих демократичних країнах, де встановлена парламентарна форма правління, актуалізується інше, відмінне від пануючих в президентських республіках, розуміння поділу влади, яке здійснюється не на основі стримувань і противаг, а через реалізацію зовсім іншого принципу – *співпраці та взаємодії*. Саме тому в країнах з парламентарними формами правління «принцип поділу влади нерідко зазнає суттєвих коректив або навіть взагалі заперечується». Тут спостерігається таке явище як «часткова збіжність, або частковий розподіл функцій органів законодавчої і виконавчої влади, що інколи призводить до змішування влад». Поділ влади у даному випадку зводиться лише до незалежності судової влади [5, с. 80–83].

У рамках такої доктрини альтернативної концепції поділу влади сформувалася плюралістична політико-правова *теорія дисперсії* (від англ. *disperse* – розганяти, розсіювати), або *дифузії* (від лат. *diffusio* – розпорощення) влади.

Такий підхід пропонує «більш дрібний розподіл ресурсів влади, ніж офіційний поділ повноважень між її державними гілками, інститутами та функціональними рівнями... тож характеризується багатомірністю» [6].

Крайньою формою теорії дисперсії (дифузії) влади є концепція *багато-владдя* (*multiple authority*), у рамках якої пропонується перенесення обох принципів (як стримувань і противаг, так і співпраці та взаємодії), на площину взаємин між державою та громадянським суспільством. У такому контексті надзвичайно актуалізується проблема поділу влади не лише на законодавчу, виконавчу і судову, а й на різні неформальні політичні інститути та структури, серед яких основними є політичні партії та рухи, політизовані громадські організації, а також мас-медіа.

У контексті наділення всіх політичних інститутів повноваженнями на здійснення такої важливої для демократії владної функції як *дорадчої, або консультативно-інформативної*, актуалізується концепція «деліберативної» або «діалогічної політики» Ю. Габермаса. Ця концепція ґрунтується на ідеї, що державно-правова політика має головним чином спиратися не на владний примус або економічну доцільність, а на інтелектуальний діалог, раціональний консенсус усіх зацікавлених членів громадянського суспільства.

На тлі цієї концепції побудована нова модель суспільного ладу, яка отримала назву *деліберативної демократії* (від англ. *deliberate* – «обдуманий, навмисний, спільно обговорений»), або *дискурсивної демократії* (*discursive democracy*) (від фр. *discours* – промова, розмова на завдану тему), що визначається як переговорне народовладдя, у межах якого «завдяки відповідним процедурам обговорення можна досягти згоди, яка відповідала б вимогам як раціональності (що розуміється як захист ліберальних прав), так і демократичної легітимності (представленої народним суверенітетом)» [7, с. 183].

Деліберативна, або дискурсивна, демократія «виводить на перший план не лише інтелектуально-вольові дії, а процес інтерпретації, який має потрійний когнітивно-комунікативно-евристичний вимір, і без якого такі дії втрачають істинність та легітимність» [8, с. 335].

Ступінь зрілості такої демократії визначається не масштабами електоральних процесів та самоврядування або статистикою реалізованості громадянських прав і свобод, а сталістю *системи суспільних переговорів* як головної організаційної форми діалогу держави та громадянського суспільства [9, с. 16–17].

Підбиваючи короткі підсумки щодо зазначеної проблематики, необхідно наголосити, що за сучасних умов надзвичайно актуалізується такий інститут деліберативної демократії як *громадське обговорення* (англ. *public comment* або лат. *vox populi*), що був закладений ще в Стародавньому Римі. Саме в античні часи обов'язковою частиною законодавчої процедури був такий порядок, коли тексти законопроектів виголошувалися на ринках, вивішувалися в публічних місцях, і протягом декількох тижнів обговорювалися громадянами [10, с. 179]. При цьому цей інститут був значно ефективнішим за сучасні публічні слухання [11, с. 434].

Однак найбільш докладно цей інститут був розроблений під час американської революції в рамках концепції *громадського обговорення* (*public comment* або «*vox populi*»). Саме така відмова від прийняття закритих урядових рішень на користь прозорості законотворчості та відкритого уряду врятувала в той час американську демократію від реальної узурпації влади.

До першоджерел деліберативної демократії необхідно віднести і Конституцію Пилипа Орлика 1710 р., де зазначається: «У самодержавних державах зберігається такий хвалений і суспільно корисний лад, за якого завжди, і під час війни, і в мирний час, приватно та публічно проводяться ради щодо загального добра Вітчизни, на яких самі самодержці, присутні на них, не забороняють свої рішення міністрам та радникам піддавати обговоренню та ухваленню. То

чому ж серед вільного народу такий добрий лад не може бути збережений?». На особливу увагу заслуговує таке оціночне судження щодо абсолютного, непарадного «самодержавства», як «непритаманного гетьманському уряду» і через яке «у Вітчизні та у Війську Запорізькому значно зросли порушення прав та вольностей, розорення, народний тягар, насильні та підкупні урядами військовими розпорядження, а відтак зростала зневага до генеральної старшини, полковників та значного товариства» [12].

Список використаної літератури

1. Поділ влади // Юридична енциклопедія: у 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4: Н – П. С. 607.
2. John Locke. Two Treatises of Government In the Former, The False Principles and Foundation of Sir Robert Filmer, and His Followers, Are Detected and Overthrown: The Latter, Is an Essay Concerning the Original, Extent, and End, of Civil Government. The Works of John Locke. A New Edition, Corrected. In Ten Volumes. Vol. V. London: Printed for Thomas Tegg; W. Sharpe and Son; G. Offor; G. and J. Robinson; J. Evans and Co.: Also R. Griffin and Co. Glasgow; and J. Gunning, Dublin. 1823. P. 167–169.
3. Montesquieu, De l'Esprit des lois, Deuxieme partie: livres IX a XIII (1748) publie a Genieve en 1758. Edition contenant un Index analytique et alphabetique des matieres contenues dans De L'Esprit des lois et Defense de l'Esprit des lois. (Texte de 1758, dernier etat du texte revu par Montesquieu. L'orthographe a ete modernisee et la ponctuation legerement, mais non la graphie. Edition etablie par Laurent Versini, professeur a la Sorbonne. Paris: Editions Gallimard, 1995 (2 volumes: vol I: pp. 1 a 604; V. II: pp. 605 a 1628. URL: http://classiques.uqac.ca/classiques/montesquieu/de_esprit_des_lois/de_esprit_des_lois_tdm.html#Anchor-Second-7933).
4. Федоренко В. О. Теорія розподілу влади в Європейській правовій думці XVIII ст. // Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право. 2009. № 9. С. 184–188.
5. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: підручник / М-во освіти і науки України. 4-те вид., стер. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 461 [3] с.
6. Герасіна Л. М. Актуальні політико-правові практики в соціополітичному просторі України // Український соціум. 2011. № 1. С. 167–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2011_1_16.
7. Муфф Ш. К агонистической модели демократии // Логос. 2004. 2 (42). С. 180–197.
8. Гайдулін О. О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння: підруч. для вищ. військ. навч. закл. Київ: НУОУ імені Івана Черняховського, 2019. 436 с.
9. Сергеев В. М. Демократия как переговорный процесс / Моск. обществ. науч. фонд. Москва, 1999. 146 с.
10. Бартошек Милан. Римское право: Понятия, термины, определения / пер. с чеш. Ю. В. Преснякова; спец. науч. ред., авт. предисл. и ком. З. М. Черниловский; сверка лат. текста Н. А. Федорова. Москва: Юрид. лит., 1989. 448 с.

11. Очеретина М. А. Становление и развитие института публичных слушаний // Антиномии: Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения Российской академии наук. Екатеринбург, 2009. Вып. 9. С. 433–443.

12. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін. Затверджені при вільному обранні формальною присягою від того ж Ясновельможного Гетьмана Підтверджені 5 квітня 1710 року від Різдва Христового. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>.

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Шереметьєва О. Ю., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Реформування судової влади в Україні обговорюється фактично з моменту отримання незалежності. Цей процес відбувається з самого створення судової системи пострадянської України і досі не приніс бажаних результатів. Навпаки, саме слово «реформи» вже викликає в українському суспільстві недовіру та розуміння того, що зміни будуть відбуватися на гірше. Нещодавні події, пов'язані з рішеннями судів, у тому числі й Конституційного Суду України, ще більше загострили проблему та напругу серед деяких представників суспільства, а можновладці чи то навмисно, чи то через недосвідченість, активніше почали висувати ідеї проведення навіть антиконституційних судових реформ та/або здійснення дій у неконституційний спосіб.

Як відомо, влада у демократичному суспільстві з метою створення системи стримувань та противаг розподіляється на декілька незалежних гілок, зокрема законодавчу, виконавчу та судову. При цьому особливо підкреслюється, що судова влада є не залежною від інших. Проте, окремі представники інших гілок влади досить часто намагаються підпорядкувати собі судову владу або хоча б певні судові інститути, у тому числі у незаконний спосіб, щоб здійснювати контроль над процесом прийняття судами рішень. Зрозуміло, що високопосадовці розраховують на те, що у корумпованій судовій системі суди завжди мають приймати рішення на їхню користь, навіть якщо вони вчинили протизаконні дії/бездіяльність, прийняли протизаконні рішення. І дійсно, кожен може згадати випадки прийняття таких рішень судами/слідчими органами, коли по суті злочинців, котрі мали відношення до високопоставлених чиновників, відпускали, або не доводячи справу до суду, або в суді, або «заміняли» справу у той чи інший спосіб, або коли і сам суддя, якого «засівали», вчиняв протизаконні дії.